

ШКОЛЬНАЯ ПРОГРАММА

С.І. Цыбульская

Беларуская мова

7 клас

Рабочы сшытак

Дапаможнік для вучняў устаноў агульнай
сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі
навучання

7-е выданне

*Рэкамендавана Навукова-метадычнай установай"
«Нацыянальны інстытут адукацыі»"
Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь*

Мінск

«Сэр-Віт»

2021

УДК 811.161.1(075.3)

ББК 81.2Бел-921

Ц93

Серыя заснавана ў 2002 годзе

Рэцэнзенты:

кафедра рускай мовы і культуры маўлення ўстановы адукацыі «Ваенная акадэмія Рэспублікі Беларусь» (дацэнт кафедры, кандыдат філалагічных навук, дацэнт *С.І. Фацеева*);
настаўнік беларускай мовы і літаратуры кваліфікацыйнай катэгорыі
«настаўнік-метадыст» дзяржаўнай установы адукацыі «Ліцэй № 2 г. Мінска» *А.К. Пекач*

Цыбульская, С.І.

Ц93 Беларуская мова. 7-ы клас. Рабочы спытак : дапаможнік для вучняў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання / С. І. Цыбульская. – 7-е выд. – Мінск : Сэр-Віт, 2021. – 148 с. – (Школьная праграма).

ISBN 978-985-597-452-0.

Дапаможнік складзены ў адпаведнасці з праграмай і вучэбным дапаможнікам па беларускай мове для 7-га класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і мае на мэце зрабіць больш паспяховым працэс засваення вучэбнага матэрыялу. Падабраныя практыкаванні можна выконваць падчас вывучэння адпаведных тэм на ўроку або дома, пры арганізацыі паўтарэння.

Адрасуецца вучням, настаўнікам, а таксама бацькам.

УДК 811.161.1(075.3)

ББК81.2Бел-921

ISBN 978-985-597-452-0

© Цыбульская С.І., 2013

© Цыбульская С.І., 2021

© Афармленне. ТАА «Сэр-Віт», 2021

ПРАДМОВА

Дапаможнік створаны ў адпаведнасці з праграмай і вучэбным дапаможнікам для 7-га класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання.

Задача даможніка – стварыць умовы для паспяховага засваення правіл і норм сучаснай беларускай літаратурнай мовы, прадугледжаных вучэбнай праграмай. З гэтай мэтай падаюцца заданні, якія дапамогуць асэнсаваць правілы, навучыцца прымяняць іх на практыцы.

Практыкаванні, падабраныя ў дапаможніку, можна выконваць падчас вывучэння або паўтарэння адпаведных тэм на ўроку (самастойна або ў групах) ці дома; дарэчы яны будуць на дадатковых занятках. Настаўнік знойдзе тут матэрыялы для самастойных (праверачных) работ.

Заданні павышанай цяжкасці пазначаны знакам * («зорачка»). Пад знакам * падаюцца дадатковыя заданні да практыкаванняў.

У практыкаваннях выкарыстаны сказы з мастацкіх і публіцыстычных твораў В. Адамчыка, П. Броўкі, Я. Брыля, З. Бяспалага, М. Ваданосава, А. Вольскага, У. Галубка, Я. Галубовіча, М. Гамолкі, В. Гардзея, А. Жука, У. Жылкі, Р. Ігнаценкі, В. Казько, У. Караткевіча, А. Кобец-Філімонавай, Я. Коласа, А. Кудраўца, У. Ліпскага, М. Лупсякова, І. Мележа, І. Навуменкі, І. Пташнікава, А. Пысіна, Б. Сачанкі, Я. Сіпакова, М. Стральцова, М. Танка, М. Хведаровіча, В. Хомчанкі, Т. Хадкевіча, К. Чорнага, І. Шамякіна, У. Ягоўдзіка, А. Якімовіча, Ф. Янкоўскага, некаторых іншых аўтараў, а таксама прыказкі і прымаўкі, загадкі. Акрамя таго, ужываюцца перапрацаваныя сказы з артыкулаў Беларускага народнага календара, Беларускай энцыклапедыі, газет і часопісаў. Многія сказы з'яўляюцца аўтарскімі. Усе яны адаптаваныя з улікам узросту вучняў сёмага класа.

Праца са сшыткам дапаможа вучням павысіць пісьменнасць і паспяховасць, настаўніку дасць магчымасць стварыць сітуацыю поспеху на ўроку беларускай мовы.

ДЗЕЯСЛОЎ

Дзеяслоў як часціна мовы

1. Прачытайце верш С. Дзяргая. Падкрэсліце дзеясловы як члены сказа. Запішыце пытанне да кожнага дзеяслова.

Зашугалі вятры вясновыя. _____

Набракаюць пупышкі дрэва. _____

Хутка першая грымне маёвая _____

Навальніца з дажджом-залевай. _____

2. Замяніце выдзеленыя назоўнікі аднакаранёвымі дзеясловамі ў пачатковай форме. Перабудаваныя словазлучэнні запішыце.

Мара пра паездку – _____

любіць **танец** – _____

будаўніцтва дома – _____

радасць поспеху – _____

хворы на ангіну – _____

трэніроўка перад спаборніцтвам – _____

клопат пра бацькоў – _____

імкненне быць лепшым – _____

запіс пад дыктоўку – _____

падрыхтоўка да свята – _____

3*. Прачытайце. Да выдзеленых слоў падбярэце аднакаранёвыя дзеясловы. Перабудуйце кожны сказ так, каб гэтыя дзеясловы былі выказнікамі. Запішыце тэкст, які ў вас атрымаўся.

Узор. *Канец зімы. – Канчаецца зіма. Завыванне ветру. – Вецер завывае. Марозная раніца. – Раніцай падмарожвае.*

Пачатак дня. Святло сонца. Спеў птушак. Зялёныя дрэвы. Свежае паветра. Сінь неба над галавой. Бег воблакаў.

Правапіс **не (ня)** з дзеясловамі

4. Запішыце словы, што ў дужках, асобна або разам з **не (ня)**.

- I. 1. Рэшатам вады (**не/наносіш**) _____.
2. Туман быў такі густы, што лёгка ветрык (**не/мог**) _____ яго разагнаць. 3. Доктар папярэдзіў, што (**не/пакоіць**) _____ хворага нельга. 4. (**Не/злічыць**) _____ ясных зорак у небе. 5. Учора (**не/дагоніш**) _____, ад заўтра (**не/ўцячэш**) _____. 6. Нельга (**не/заўважыць**) _____, што вуліца за апошнія гады змянілася, папрыгажэла. 7. Многае магу дараваць, але (**не/навіджу**) _____ няшчырасць, хлусню.

- II. 1. Сябра за грошы (*не/купіш*) _____. 2. Малому (*не/здоровіцца*) _____, паднялася тэмпература.
3. Яшчэ (*не/скідаюць*) _____ лісце дрэвы, (*не/дзьмуць*) _____ халодныя вятры, (*не/назая-юць*) _____ восеньскія дажджы. 4. Чалавека нельга (*не/воліць*) _____. Чалавек павінен быць свабодным. 5. Дзяніс ужо месяц за рулём, але паркавацца як след (*не/навучыўся*) _____. 6. Праезд загарадзіў вялізны самазвал, які я (*не/мог*) _____ аб'ехаць. 7. Я вельмі хачу пагуляць з вамі ў футбол, але сёння ў мяне (*не/атрымліваецца*) _____.
5. Перабудуйце прапанаваныя сказы ў адмоўныя, далучыўшы да дзеяслова-выказніка часціцу **не**. Запішыце граматычныя асновы ўтвораных вамі сказаў.
1. Хлопцы ў лагеры сумавалі. *Хлопцы не сумавалі.*
  2. Брат сустрэў мяне. _____
  3. У снежні снег выпаў. _____
  4. Іван ўмее танцаваць. _____
  5. Марына ўвесь час маўчала. _____

Неазначальная форма дзеяслова, яе сінтаксічная роля

6. Прачытайце тэкст. Знайдзіце інфінітывы. Назавіце і падкрэсліце марфалагічныя паказчыкі неазначальнай формы дзеяслова. Пастаўце знакі прыпынку.

Здольнасці трэба і можна развіваць і трэніраваць. Развіваць здольнасці – значыць развіваць і трэніраваць мысленне сілу волі памяць увагу працаздольнасць уменне самастойна

здабываць веды, а самае галоўнае – навучыцца цаніць і рацыянальна выкарыстоўваць час. Бо ўсё можна вярнуць, толькі час незваротны. За ўсе скарбы свету нельга вярнуць ні адной згубленай мінуцы. Калі ты хочаш развіваць свае здольнасці штосьці зрабіць у жыцці дабійца вялікай мэты, ведай цану часу (*Часопіс «Бярозка»*).

7. Знайдзіце ў сказах асабовыя формы дзеясловаў (падкрэсліце), справа запішыце пачатковую форму кожнага. Вызначце суфіксы інфінітываў. Ці ёсць у інфінітываў канчаткі? Дакажыце.

1. Свежы ранак разлівае над балотам малако.

2. Люблю я лес, адвечны бор, дзе ўносяць хвой ўгору шапкі, дзе расцілаюць елкі лапкі.

3. Промні сонейка прабіваліся праз лісце і кідалі на зямлю незлічонае мноства маленькіх зіхатлівых зайчыкаў.

4. З прыбярэжнага лазняку спусціўся да возера вывадак к'чак.

5. Пасажыраў у вагоне было няшмат. Трое чыталі газеты, чацвёрка ўваткнуліся ў дэтэктывы, адзін засяроджана гуляў на айпадзе.

8. Устаўце на месцы пропускаў, дзе трэба, літары. Раскажыце адпаведныя правілы. Прачытайце словазлучэнні. У якой форме ўжыты дзеясловы ў іх? Што можна вызначыць па гэтай форме дзеяслова?

Па__сці ў кіно, пад__сці да мяне, доўга пра__сцаваць, пра__граць супернікам, разы__сціся па дамах, за__сці да сярэдняга, аб__сці дом, пера__начыць заведзены парадок.

ЗМЕСТ

ПРАДМОВА	3
ДЗЕЯСЛОЎ	4
Дзеяслоў як часціна мовы	4
Праваліс не (ня) з дзеясловамі	5
Неазначальная форма дзеяслова, яе сінтаксічная роля	6
Асавовыя і безасавовыя дзеясловы	8
Пераходныя і непераходныя дзеясловы	11
Зваротныя і незваротныя дзеясловы	13
Трыванні дзеяслова. Утварэнне і ўжыванне дзеясловаў закончанага і незакончанага трывання	15
Праваліс дзеясловаў з суфіксамі -ава- (-ява-), -ыва- (-іва-), -ва- , -оўва- (-ёўва-)	17
Лады дзеяслова (абвесны ўмоўны, загадны лад)	19
Часы дзеяслова, утварэнне і ўжыванне часавых форм дзеяслова	23
Змяненне дзеясловаў І і II спражэнняў	26
Рознаспрагальныя дзеясловы	31
Спосабы ўтварэння дзеясловаў	32
ДЗЕЕПРЫМЕТНІК	34
Дзеепрыметнік як асобая форма дзеяслова	34
Скланенне поўных дзеепрыметнікаў, праваліс іх склонавых канчаткаў	36
Дзеепрыметнікавы зварот, знакі прыпынку	37
Дзеепрыметнікі незалежнага і залежнага стану, іх утварэнне і ўжыванне	40
Праваліс суфіксаў дзеепрыметнікаў залежнага стану прошлага часу -н- , -ен- , -ан- , -т-	41
Поўная і кароткая формы дзеепрыметніка	44
Асаблівасці ўжывання дзеепрыметнікаў у беларускай мове	46
Праваліс не (ня) з дзеепрыметнікамі	48

ДЗЕЕПРЫСЛОЎЕ	51
Дзеепрыслоўе як асобая форма дзеяслова.	
Правапіс не з дзеепрыслоўямі	51
Дзеепрыслоўны зварот, знакі прыпынку	53
Дзеепрыслоўі незакончанага трывання, іх утварэнне і правапіс	55
Дзеепрыслоўі закончанага трывання, іх утварэнне і правапіс . . .	59
ПРЫСЛОЎЕ	63
Прыслоўе як часціна мовы	63
Разрады прыслоўяў па значэнні (<i>азнаямленне</i>)	65
Ступені параўнання прыслоўяў, асаблівасці іх ужывання ў беларускай мове	67
Утварэнне прыслоўяў	70
Суфіксальны спосаб утварэння прыслоўяў	72
Прыставачны спосаб утварэння прыслоўяў	75
Прыставачна-суфіксальны спосаб утварэння прыслоўяў	76
Правапіс прыслоўяў разам	78
Правапіс прыслоўяў праз дэфіс	80
Правапіс спалучэнняў слоў, блізкіх да прыслоўяў	82
Правапіс прыслоўяў (падагульненне і сістэматызацыя)	84
Правапіс не (ня), ні з прыслоўямі	89
СЛУЖБОВЫЯ ЧАСЦІНЫ МОВЫ І ВЫКЛІЧНІК	91
ПРЫНАЗОЎНІК	92
Прыназоўнік як службовая часціна мовы	92
Асноўныя значэнні прыназоўнікаў (<i>азнаямленне</i>).	93
Вытворныя і невытворныя прыназоўнікі	94
Прыназоўнікі простыя, складаныя і састаўныя, іх ужыванне і правапіс	96
ЗЛУЧНІК	100
Злучнік як службовая часціна мовы.	100
Простыя і састаўныя злучнікі. Адзіночныя, парныя, паўторныя, іх ужыванне і правапіс	102
Злучальныя і падпарадкавальныя злучнікі, іх ужыванне	104
Злучальныя злучнікі	106
Падпарадкавальныя злучнікі	110

ЧАСЦІЦА	115
Часціца як службовая часціна мовы	115
Асноўныя значэнні часціц (<i>азнаямленне</i>)	116
Правапіс часціц	119
Часціцы не і ні , іх адрозненне	120
Правапіс не (<i>ня</i>), ні з рознымі часцінамі мовы (<i>пайтарэнне</i>) . . .	124
ВЫКЛІЧНІК	129
Выклічнік як часціна мовы	129
Дэфіс у выклічніках. Знакі прыпынку пры выклічніках	132
ПЕРАХОД СЛОЎ З АДНОЙ ЧАСЦІНЫ МОВЫ ЁЎ ІНШУЮ	133
ПАДАГУЛЬНЕННЕ І СІСТЭМАТЫЗАЦЫЯ	137